

BOŞANMA VE ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Veli ve Öğretmenler İçin Hazırlanmış Bilgilendirme Kılavuzu

PSİKOLOJİK DANIŐMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİ

T.C.
SARIKAYA KAYMAKAMLIĐI
MÜMTAZ GÖZAN REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

OCAK 2017

Kurumumuz Personelleri

Şakir DÜNDAR	Psikolojik Danışman ve Rehber Öğr. (Müdür Vekili)
Mustafa ALPAYDIN	Psikolojik Danışman ve Rehber Öğr.
Ayşegül Zehra DURAN	Psikolojik Danışman ve Rehber Öğr.
Sefa SARI	Psikolojik Danışman ve Rehber Öğr.
Hava YILMAZ	Özel Eğitim Öğretmeni
Hatice PEHLİVANOĞLU	Özel Eğitim Öğretmeni

İletişim Bilgileri

Telefon: 0354 772 39 29

E-Posta:965482@meb.k12.tr

Adres: Kazım Karabekir Mahallesi Şehit Ersoy Öcal Caddesi No: 1

İÇİNDEKİLER

Evlenme Süreci, Evliliğin Oluşumu ve Eşler Arası İlişkiler

Evliliklerin Sona Ermesine Neden Olan Etmenler?

Huzursuz Aile Ortamı ve Öğrencilerin Okul Başarısını Olumsuz Yönde Etkileyen Ailevi Sorunlar

Boşanma Süreci ve Aşamaları

Türk Medeni Kanuna Göre Boşanma Nedenleri

Boşanma Nedenleri Konusunda Yurt İçinde Yapılan Bazı Araştırmalar

Boşanmanın Ebeveynler Üzerindeki Etkileri

Boşanmanın Çocuk Üzerine Etkileri

0-18 Yaş Arasındaki Bireylerin Boşanmaya Bağlı Görülen Tepkiler

Anne-Baba Çatışmasının Çocuk Üzerindeki Etkileri

Boşanma Sonrasında Çocuk Açısından Ortaya Çıkan Değişiklikler

Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Kısa Süreli Etkileri

Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Uzun Süreli Etkileri

Boşanmaya Çocuğun Uyumunu İnceleyen Farklı Bakış Açıları

1. Velayeti Alan Ebeveynin Uyum Hakkındaki Bakış Açısı
2. Velayeti Almayan Ebeveynin Uyum Hakkındaki Bakış Açısı
3. Ebeveynler Arasındaki Çatışmaya Dair Bakış Açısı
4. Üvey Anne-Baba
5. Ailenin Parçalanma ile Çocuğun Suça Karışma İlişkisi

Boşanma Kararı Alan Anne ve Babaya Öneriler

Kaynakça

Evlenme Süreci, Evliliğin Oluşumu ve Eşler Arası İlişkiler

Evlilik, kurumsallaşmış bir yol, bir ilişkiler sistemi, bir kadınla bir erkeği “karı-koca“ olarak birbirine bağlayan, doğacak çocuklara belli bir statü sağlayan toplumsal yönden “devletin“ kontrol, hak ve yetkisi bulunan yasal bir ilişki biçimidir” (Özgüven, 2000).

Toplular genel olarak, kadın ve erkek bireyler arasında doğum ile sonuçlanan cinsel ilişkiye izin vermeden önce evlilik ya da nikâh töreni yaparlar. Bu törende kadın ve erkeğe, simgesel olarak aslında cevabı bilinen birbirleriyle evlenmeyi isteyip istemedikleri sorusu yöneltilir. Bu törenlerin amacı, evliliğin toplum ve aileler tarafından onayladığının belirtilmesi ve durumun çevreye sergilenmesidir (Güvenç, 1996).

İnsanların neden evlendikleri konusunda birçok neden sıralanabilir. Yapılan araştırmalarda; toplumsal beklentiler, sosyal idealler, aşk ve sevgi, çocuk isteği, düzenli cinsel yaşam, evlenme isteğinin bazıları olarak sıralanmıştır.

Toplumsal yapı içindeki değerler, gelenek ve görenekler doğrultusunda toplumun kadına ve erkeğe yüklediği roller, kişilerin birbirleriyle olan iletişim şeklini etkiler. Bireyler arasında kurulan iletişim biçimi de kaçınılmaz olarak evlilik şeklini belirler. Evlilik ile kadın ve erkek arasında başlayan ilişki şekline karı-koca birlikteliği denmektedir (Şendil ve Kızıldağ, 2005).

Kadın ve erkeğin aynı zamanı ve mekânı paylaşmasıyla birlikte iki kişilik bir psikolojik sistem kurulmuş olur. Evlilikte temel amaç; eşlerin birbirlerinin biyolojik, sosyal ve psikolojik gereksinimlerini karşılama ve birlikteliklerinin uyum içinde sürdürülmesidir (Ünlü, 1993).

Evlilik, insanlar tarafından geliştirilen kültürel bir olgudur. Bu nedenle, tarihsel yapı içinde yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan ve ait olduğu kültüre göre şekillenen evlilik; gelenek, görenek ve törenler açısından oldukça zengindir. Evlenme kararı alan kadın ve erkek, yaşadıkları yerdeki evlendirme birimine gerekli resmi evrakları vererek yasal süreci başlatmış olurlar. Türk Medeni Kanunu’na göre evlilik töreni; yasal olarak görevlendirilmiş evlendirme memuru tarafından, kanuni olarak yeterliliğe sahip iki tanık önünde ve açık olarak yapılmalıdır. Tanıklar önünde, tarafların evlenme isteklerini belirtmesiyle evlenme gerçekleşir (Ünlü, 1993).

Evlilikte, eşlerin bazı sosyal ve psikolojik ihtiyaçları bulunmaktadır. Sosyal ihtiyaçlar; güvenlik isteği, korunma, dayanışma içinde olduğunu hissetme ve geleceğe birlikte güvenle bakabilme arzusu, birliktelik duygusunu yaşama ve birbirlerinden onur duyabilme, ortak amaçlar

doğrultusunda bir arada olabilmek şeklinde tanımlanabilir. Psikolojik ihtiyaçlar ise; sevgi ve buna bağlı olarak evlilikte doyuma ulaşmak şeklinde tanımlanmaktadır (Güneş, 2007).

Bulut (1993)'a göre; yapılan araştırmalarda, iletişim becerilerinin güçlü olduğu ailelerde, aile ilişkilerinde sağlanan doyumun yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Olumlu iletişim, ailede; aile üyelerinin birbirlerini daha iyi tanımalarına, birlik ve beraberlik duygusunun güçlenmesine, kendilerine ve birbirlerine karşı saygı duymalarına olanak tanımaktadır. Aile içi iletişimde, karşılıklı uyum ve empati kurmanın ve saygı aktarımında önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Aile üyeleri arasında hissedilen olumlu veya olumsuz duyguların birbirlerine aktarılabilmesi ancak etkili bir iletişim yolu ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle, ailenin sağlıklı bir şekilde işlevselliğini koruması için etkili bir şekilde iletişim kurulması gerekmektedir.

Evliliklerin Sona Ermesine Neden Olan Etmenler?

Tüm evliliklerde ortaya çıkması mümkün olan sorunlar, çözüm sürecini de beraberinde getirmektedir. Evlilik yaşantısında ortaya çıkan bireysel, cinsel ve ekonomik birçok konuda yaşanan sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik beceriler, evliliklerin sürdürülmesi bakımından önem taşımaktadır (Akkaya, 2010).

Aile yapısı ve evlilik ilişkilerindeki somut değişimler, günümüzün başlıca değişimlerinden birisidir. Çağdaş Türk toplumlarında aile ve evlilik ilişkilerinin çözümlemesi, kendini aile içi ilişkilerde olumsuz eğilimlerin gösterdiği değer yargılarının yeniden gözden geçirilmesine bağlı olarak bu değişimlerin karmaşık bir doğaya sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu durum, sosyal ve kişisel sebeplere bağlıdır (Süleymanov, 2010).

Evlilikte yaşanan sorunların birçok nedeni olabilmektedir. Tarafların birbirlerinden beklentilerinin karşılanamaması, iletişim sorunları, sevgi ve saygının azalması, kültürel farklılıklar, cinsel sorunlar, erk mücadelesi, maddi konular, kötü alışkanlıklar, ilişkide başka birinin varlığı bunlardan bazıları olarak belirtilebilir (Şendil ve Kızıldağ, 2005).

Ailede ortaya çıkan ekonomik sorunlar, kadının çalışma hayatına girmesiyle birlikte, ailedeki rolü değişmeye başlamıştır. Tüm bu nedenler, aile ilişkilerinin ataerki yapısının zayıflamasına neden olmuştur. Türk toplumlarında son yıllarda yükselen boşanma oranları bunun bir kanıtıdır (Süleymanov, 2010).

Toplumsal yaşamda meydana gelen değişimler, boşanma oranlarının artışında önemli bir neden olmaktadır. Günümüzde boşanmaların artmasında, kadının ekonomik bağımsızlığının artması,

aile yapılarının değişmesi, yasal olarak boşanmanın geçmişe oranla kolaylaştırılması ve toplumun boşanmaya ilişkin yargılarının değişmesi gibi nedenler etki etmektedir (Ünlü, 1993).

Günümüzde, hızla yükselen boşanma istatistikleri, evlilik kurumunun işleyişiyle ilgili somut bir sonucu, aynı zamanda toplumsal ve hukuki koşulların boşanmayı kolaylaştıran etkisini ortaya koymaktadır (Çakır, 2011).

Aile ve evlilik ilişkisinde yaşanan çatışmalar, çiftlerin aile geçmişleri, yetiştirme tarzları ve kültürel özellikleri, maddi konumdaki farklılıklarına bağlı olarak derinleşip, büyüyebilmektedir (M. Aktaş, 2009).

“Aile içi yaşam sürecinde; eşler arasında ve anne- baba ile çocuklar arasında her yönden yapıcı, geliştirici bir diyalogun gerçekleşmemesi günümüzde en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Aile içi ilişkilerde ortaya çıkan anlaşmazlıklar, kavgalar, baskı ve şiddet uygulamaları aile bireylerinin kişisel güvenliklerini, kişi haklarını olumsuz etkilemektedir. Duygusal, fiziksel, cinsel, ekonomik istismar olayları hukuki açıdan birer dava konusuna yoğun olarak dönüştürmektedir” (Cılga, 2002).

Evliliklerin sona ermesinde; genç yaşta evlenmek, eğitim düzeyinin düşük olması, iş yaşamı ve çocuk bakımından kaynaklanan beklentileri karşılamaya çabalamak ve bunlara bağlı olarak çiftlerin yoğun stres altında olmaları gibi nedenler sıralanabilir (Clarke-Stewart, Brentano, 2006).

Çatışmalar, kırıcı bir şekilde söylenen sözler, mizah anlayışının olmaması, fazla televizyon seyretmek, karşısındakini dinlememek, kötü alışkanlıklar, cinsel ihtiyaçların karşılanmaması, bir evliliğe son vermek için belirtilen nedenlerden bazılarıdır. Bu nedenler, evliliği isteme nedenleri kadar çeşitlidir (Fisher, 2004).

“Kıskançlık, dikkat çekici boşanma nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Engels, kıskançlık duygusunun insanlık tarihinin geç bir aşamasında ortaya çıktığını belirtmektedir. Özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla ve erkeğin ailede üstün konuma geçmesiyle, doğal yapısını yitiren kadın, kıskançlığı tanımıştır. Kadını, erkeğe bağımlı kılan toplumsal ilişkilerin özelliği nedeniyle, kadın, erkeğe sahip olduğuna inanır. Erkek de böyledir ancak o, kendini bir kadınla sınırlı hissetmez. Bu

nedenle erkek, kadının bireysel kimliği içinde her zaman merkezde yer alır. Klişeleşmiş bu duygu nedeniyle, erkek kadını aldatırsa, kadın kişilik yapısının yıkıma uğradığını, hakarete maruz kaldığını ve ayrıca var oluş nedeninin elinden alındığını düşünür. Kadın erkeği aldatırsa, aynı düşünce erkekte de ortaya çıkar. Ancak, bunun da ötesinde erkek, aldatıldığında toplum gözünde rezil olduğunu ve onursuz bir hale düştüğünü hisseder. Kuramsal olarak böyle görünen olay, pratikte kadının bir erkeği aldatmasının asla hoş görülemeyeceği ve çok ağır cezalandırılması gerektiği şeklinde görülmektedir (Tiryaki, 2004; akt: Kaya, 2009).

Boşanma sonrasında, kadınların ve erkeklerin yaşamlarında ruhsal sorunlar, yalnızlık duygusu, aile ve/veya çevre baskısı, ekonomik sıkıntı, konut sıkıntısı, çocukların velayeti kendisine verilmemişse çocuklarına özlem duyma, ev ve kendisine yönelik işleri yapmakla ilgili sıkıntılar olabilmektedir (Arıkan, 1996).

Ülkemizde istatistiksel olarak da ortaya çıkan sonuca göre, boşanmanın toplumsal olarak hoş karşılanmaması nedeniyle 1990'lı yılların sonuna kadar ciddi oranda bir artış görülmemektedir. Ancak yapılan araştırmalarda; son zamanlarda, kadınların iş yaşamına girmesi, eşlerin eğitim durumlarının yükselmesi, toplumsal, ekonomik ve kişilere ilişkin sebeplerin varlığı, kadın haklarının ön plana çıkması, hukuki yönden geçmişe oranla boşanmanın taraflar için kolaylaştırılması ile birlikte boşanma oranlarının artış gösterdiği düşünülmektedir.

Ülkemizde boşanma oranları, batı ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça düşük bir seviyede bulunmakta ancak yıllara göre boşanma oranları incelendiğinde de ciddi bir artış gözlenmektedir. Evlilik süresine göre boşanma yüzdesi incelendiğinde, Türkiye'de boşanmaların yüzde 44.89'unun evliliğin ilk beş yılı içinde meydana geldiği görülmektedir. Çocuk sayısına göre boşanma yüzdesi incelendiğinde, boşanmaların yüzde 43.85'inin çocuksuz ailelerde görülmesi, çocuk varlığının boşanmayı önleyen bir neden olduğunu düşündürülebilir. Ancak diğer taraftan da boşanmış çiftlerin yarısının çocuklu olması durumu söz konusudur (Türkarlan, 2007).

Türk toplumunun gücünün aile yapısından ve aile bağlarından kaynaklandığı gerçeği düşünüldüğünde dünyadaki oranlara göre oldukça düşük olmasına rağmen boşanmaların artması ve aile yapısının zayıflaması ulusal ve toplumsal düzeyde bir sorun olarak algılanmalıdır (Aile Rehberi, 2005, www.aile.gov.tr).

Huzursuz Aile Ortamı ve Öğrencilerin Okul Başarısını Olumsuz Yönde Etkileyen Ailevi Sorunlar

Çocuğun okul başarısının yanında onun duygusal, sosyal ve psikolojik gelişimini etkileyen önemli bir husus da sürekli tartışma ve kavgaların yaşandığı huzursuz aile ortamıdır. Anne baba arasında yaşanan çatışma ve tartışmalar, sadece tarafları değil tüm aile bireylerini etkilemektedir. Dolayısıyla anne baba sorunlarını çocuklarının yanında değil, onların etkilenmeyeceği ortamlarda tartışmalı ve çözüm aramalıdır.

Ailede ruha saldıran huzursuzluk ve çatışmalar genci evinden uzaklaştırır, bir sığınak aramasına yol açar, yanlış ilişkilere yönlendirir. Genç hem ailedeki huzursuzluğu saklamak hem de bu huzursuzluktan saklanmak için dışarıda saldırganca davranabilir, aile kavgalarına tepkisini dışarıda kavga ederek gösterebilir.

Öğrencilerin aile içerisindeki sorunlara ilişkin bazı ifadeleri şu şekildedir:

“Küçük yaşımdan beri babama hasretlik çekiyorum. Çünkü Ankara’da çalışıyor ve üç ayda bir geliyor. Şu zaman kadar doğru dürüst bir mutluluk yaşamadım. Babamla annemin arasında sorun var ve kavga ediyorlar. Onların kavgası beni çok üzüyor. Ne anneme ne babama, gerek derslerim gerekse yaşadıklarım ile ilgili hiçbir şey açıklayamıyorum. Çünkü tepkileri çok oluyor. Derslerim konusunda hiç yardım etmiyorlar ama yine de onları çok seviyorum.”

“Evde ekonomik yönden çıkan huzursuzluklardan etkileniyorum ve okula gidince, evdekiler barışacaklar mı yoksa kavga mı ediyorlar diye endişe ediyorum.”

“Ailede ben annemle babamın kavga etmesini hiç istemiyorum. Şimdi kavga edecekler gibi bir düşünceyle yaşamak korkunç bir şey. O yüzden pek fazla onların ortamlarına girmemeye çalışıyorum. Beni bu hallere düşüren ailemden nefret ediyorum.”

“Bizim ailemiz sorunludur. Her dakika kavga olur ve ben bu yüzden çoğu zaman akşam olsun istemem.”

“Aile sıkıntım yüzünden derslerimde başarılı olamıyorum. Yaşamım boyunca hep annem ile babam kavga ettiler. Her okul çıkışında eve geldiğim zaman, bakıyorum kavga ediyorlar. Tüm bunlardan babamı sorumlu tutuyorum. Bir sorunum var ve ailem benimle çok dalga geçiyor. Hep kardeşlerimi seviyorlar ve onlara hediye alıyorlar. Geleceğe ilişkin planım ana sınıfı öğretmeni olmak ve annelerinin onlara göstermediği sevgiyi göstermek.”

Boşanma Süreci ve Aşamaları

Boşanma, eşleri hem duygusal hem sosyal hem de ekonomik yönden etkileyen bir süreçtir. Boşanma sürecinde gerçekleşen altı aşamadan bahsedilir. Eşler içinde buldukları koşullara göre farklı yoğunlukta farklı sıralarda bu aşamaları yaşamaktadırlar. Bunlar;

1. **Duygusal Boşanma**, kötüye giden bir evliliğin ilk göstergesi olup eşlerin birbirlerine yabancılaşması, birbirlerine olan güvenlerinin ve çekiciliklerinin yok olması aşaması,
2. **Yasal Boşanma**, birçok toplumda bir neden doğrultusunda sorumlu mahkeme, avukat ve hakimler tarafından ele alınmasını
3. **Ekonomik Boşanma**, eşlerin sahip oldukları malların paylaşımını yapmalarıyla, ekonomik birlikteliklerini ayırmalarını,
4. **Ebeveyn Boşanması**, velayetin kimde olacağı, tek ebeveynle yaşama, diğeri ile görüşmelerini,
5. **Sosyal Boşanma**, arkadaş ve çevrenin değişmesini,
6. **Psikolojik Boşanma** ise kişilerin kendini ayrı bir birey olarak görme alışkanlığını, kişisel özerklik kazanmalarını içeren aşamalar vardır. (Bohannon'dan aktaran Yavuzer, 2011)

Türk Medeni Kanuna Göre Boşanma Nedenleri:

Türk Medeni Kanununa göre, eşlerden birisinin veya iki tarafın isteği sonucunda, hakim tarafından evliliğe son verilmesi olan boşanmanın kanunumuzdaki nedenleri; zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı ve evlilik birliğinin temelinden sarsılmasıdır (Oy, 2008).

Zina Nedeniyle Boşanma:

- Medeni Kanun'un 161. Maddesi uyarınca, "Eşlerden birisi zina ederse, diğer eş boşanma davası açabilir." Evli bir kadının kocasından başka bir erkekle, evli bir erkeğin de karısından başka bir kadınla cinsi ilişkide bulunması zinadır.

Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Davranış:

- Medeni Kanun'un 162. maddesi uyarınca; "Eşlerden her biri diğeri tarafından hayatına kastedilmesi veya kendisine pek kötü davranılması ya da ağır derecede onur kırıcı bir davranışta bulunması sebebiyle boşanma davası açabilir."

Suç İşleme ve Haysiyetsizlik Nedeniyle Boşanma:

- Utanç verici veya yüz kızartıcı nitelikte hırsızlık, dolandırıcılık, ırza geçme, emniyeti suistimal, sahtekârlık, kaçakçılık, zimmet, gasp gibi suçlar küçük düşürücü suçlar olarak kabul edilir. Burada söz konusu olan sadece küçük düşürücü bir suç işlemek veya haysiyetsiz hayat sürmesi değil, aynı zamanda bu olumsuzlukların evlilik birliğini çekilmez hale getirmesidir.

Terk Nedenine Dayalı Boşanma:

- Ortak konutu terk etmeye zorlayan veya haklı bir sebep olmaksızın ortak konuta dönmesini engelleyen eş de terk etmiş sayılır.

Akıl Hastalığı Nedeniyle Boşanma:

- Eşlerden biri akıl hastası olup da bu yüzden ortak hayat diğeri için çekilmez hale gelirse, hastalığın geçmesine olanak bulunmadığı resmi sağlık kurulu raporuyla tespit edilmek koşuluyla bu eş boşanma davası açılabilir.

Evlilik Birliğinin Sarsılması:

- "Evlilik birliği, ortak hayatı sürdürmeleri kendilerinden beklenmeyecek derecede temelinden sarsılmış olursa, eşlerden her biri boşanma davası açabilir."

Boşanma Nedenleri Konusunda Yurt İçinde Yapılan Bazı Araştırmalar

Aile içi şiddet konusunda yapılan araştırma sonuçlarına göre, toplumdaki genel şiddet olaylarında alkol kullanımı oranının yüzde 67 olması nedeniyle, aile içi şiddetin en önemli nedenlerinden birisinin alkol kullanımı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Tarhan, 2008).

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından 2010 yılında yayınlanan, Aile Yapısı Araştırması 2006'nın sonuçlarına göre,

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından 2009 yılında yayınlanan Boşanma Nedenleri Araştırması, yüzde 55'i kadın yüzde 45'i erkekler olmak üzere 1200 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre;

Boşanmış kişilerin cinsiyeti ve eğitim durumları arasında belirgin bir fark olmadığı,

Boşanmış kişilerin yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında çoğunluğunun (% 43) 26-35 yaş grubunda yer aldığı, evli olunan dönemde kadınların yarısından fazlasının (%54) ev hanımı olduğu,

Boşanma oranının % 44 ile evliliğin ilk 5 yılında gerçekleştiği,

Eski eşin ailesinin evliliklerine, kadınların yüzde 49'u, erkeklerin ise yüzde 46'sı müdahale olduğunu belirtmiştir.

Boşanma nedenlerine bakıldığında yüzde 41 ile "eşin aile gelirinin üstünde harcama yapması" ve ekonomik temelli sorunların varlığı, yüzde 36 ile çocukların bakımı ve yetiştirilmesi ile ilgili sorunların belirtildiği ortaya konulmuştur.

Uyar (1999)'ın yaptığı araştırmada ise; boşanma oranının evliliğin ilk yıllarında daha sık olduğu, boşanmış bireylerin yaklaşık yarısının çocuk sahibi olduğu ve çocuk varlığının boşanmayı engellemekten ziyade boşanma sürecini uzattığı varsayılmaktadır.

Yıldırım (1998)'in kadına ve çocuğa yönelik şiddetin toplumsal kaynakları konulu araştırmasına göre; arkadaşlık kurarak evlenenlerin büyük çoğunluğu, ikinci derecede; görücü usulü evlilik yapanların çoğunluğu ise en ağır dereceden şiddete uğramışlardır. Arkadaşlık kurarak, tanışarak evlilik yapmanın diğer evlilik biçimlerine oranla görece olarak genel şiddet derecesini azaltıcı etkisinden söz edilebilir.

Boşanma ile sonlanan evliliklerde kadının hedef olduğu saldırganlık konulu araştırmada; yüzde 26.42 düzeyinde kadına karşı şiddet saptanmıştır. Kadına karşı şiddet en yüksek oranda (%42.44) sözel, ikinci sırada (%33.09) fiziksel ve son olarak da (%24.46) hem fiziksel hem de sözel olarak saptanmıştır. Kadına karşı şiddetin en çok 21-36 yaşlar arasında uygulandığı sonucu ortaya çıkmıştır (Özkan ve Böke, 1994).

Boşanmanın Ebeveynler Üzerindeki Etkileri

Boşanma, aile yaşam döngüsü içinde gelişen ve aile üyelerinin rollerinde önemli değişimlere yol açan, psikolojik dengeyi bozan kriz durumudur. Yangın, sel ve savaş gibi kriz dönemlerinde ebeveynler öncelikle bu durumdan çocuklarını kurtarma eğilimindedirler. Ancak boşanmada çocukların iyilik hali ebeveynler tarafından sıklıkla ikinci plana atılır ve ebeveynler çocuklarının ihtiyaçlarına karşı daha duyarsız ve tepkisiz kalabilir. Aile büyükleri ve komşular gibi sosyal çevrede bulunan insanlar ölüm ve benzeri kriz durumlarında çocukların bakımını üstlenme gibi bazı konularda aileye yardımda bulunabilirken boşanmadan sonra yardım için oturmuş sosyal normlar bulunmamaktadır. Aile sıklıkla dağınık durumdadır, maddi kaynakları, yaşam ve iş düzenleri dramatik olarak değişir. Ailenin her bireyi değişik bir rol ve kimlik alır.

Boşanma ile birlikte eşler hayatlarının en önemli olaylarından biri olan evliliği yürütememiş, şu veya bu sebepten dolayı başarısız olmuşlardır. Bu nedenle ebeveynlerin sorunlarla başa çıkma becerileri azalabilmektedir. Ebeveynler kendi duygu, ihtiyaç ve yaşamlarında meydana gelen değişimlerle daha fazla meşgul olabilir ve çocuklarına yeterli desteği veremeyebilirler. Çocuklarına bakım verme, disiplin sağlama, başka krizlere karşı duygusal destek verme gibi ebeveynlik becerileri azalabilir. Çocuğun beraber yaşadığı ebeveyn (genellikle anneler) yeni bir işe girip çalışmaya başlayabilir, ev dışında daha fazla zaman geçirebilir ve bu nedenle çocuklarını yabancı ortamlarda bakıcılara veya okuldan sonra yalnız bırakabilirler.

Bazen de ebeveyn kendini yalnız ve korkmuş hissedebilir ve eksik ebeveynin yerine çocuğunu koyabilir. Ebeveyn, çocukla yoğun ilişki geliştirerek, kendi isteklerinden vaz geçip, çocuğa karşı aşırı izin verici olabilir ya da çocuğu aşırı sınırlandırabilir. Bu bağımlılık çocuğa çok daha fazla yük yükler. Yanı sıra ebeveynler çocuklarına duygusal destek veremedikleri ve yeterli güven duygusu sağlayamadıkları için fazlaca suçluluk duygusu yaşayabilirler. Boşanma sonrası çocuğun birlikte yaşamaya başladığı ebeveyni ile olan yaşamında düzensizlik, baskıcı tutumlar, hem ebeveyn hem de çocukta sinirsel durumda artış, ebeveynlik becerilerinde ve yetilerinde azalma, yeterli disiplin sağlanamaması ve ev rutinlerinde bozulmalar görülebilir. Velayet ve ziyarete yönelik sorunlar da yaşanabilir. Velayet almayan ebeveyn çocuğu ile ayrı mekânlarda görüşmeye hazır olmayabilir veya çocuklarının gelebileceği uygun bir ikamete sahip olmayabilir. Bu yaşam düzenini ileriki yıllarda da devam ettirme konusunda endişeleri olabilir.

Boşanma sürecine uyum sağlamakta zorlanan çocuklar, velayetini alan ebeveyne karşı tepkisel davranışlara bulunabilir. Bu durum, çocuğun bakımını üstlenen ve kendisi açısından da zor bir süreç geçiren ebeveyn için üzücü olabilmektedir. Velayetini alamayan ebeveyne özlem duyan çocuk, bundan ötürü yanında kaldığı ebeveyni suçlayabilir ve bu durum da velayet sorumluluğunu alan ebeveynin duygusal yükünü arttırabilir (Dolto 1998; akt: Aydın, 2009).

Boşanınca Anne-Babalık Biter Mi?

"Çiftler eşlerinden boşanabilir ama çocuğundan asla boşanamaz." Aslında çok bilinen, tekrarlanan bir söz olmasına rağmen zaman zaman yaşama geçirilemediği de görülür. Anne babaların çocuklarıyla olan bağları ömür boyu sürer. Boşanma ile sadece eş olma rolü biter, anne-babalık rolü bitmez. Boşanma sürecinin iyi atlatılması, ayrılmanın anne baba ve çocuk tarafından nasıl algılandığına bağlıdır. Eş olma rolü anne babalık rolünden ayırt edildiğinde çocuğun da bu dönemi daha iyi atlattığı görülür. Önemli olan anne babanın, çocuğa boşanmanın ne olduğunu, ne olmadığını doğru anlatabilmeleri, boşanma sonrasında yaşamında olacak değişiklikler hakkında onu bilgilendirmeleri, anne babası olarak daima onu seveceklerine ve yanında olacaklarına dair güveni vermeleridir.

Boşanmanın Çocuk Üzerine Etkileri

Boşanma kararının alınmasına kadar geçen süreç ve boşanma sonrası dönem, çocukları olumsuz yönde etkilemektedir. Ebeveynlerin evlilik çatışmasından doğan sorunların ve kendi seçimleri olmayan bir sürecin tanığı ve sonuçlarının mağduru olmaktadır. Ebeveynlerin birbirleriyle yaşadıkları sorunlardan ötürü evde huzursuz bir ortam oluşmakta ve çocukların bu süreçte duygusal olarak beslenebileceği kaynaklar azalmaktadır. Yapılan araştırmalarda şiddetli geçimsizlik nedeni ile boşanmış ailelerin çocuklarının, diğer çocuklara göre, duygusal bağ kurma, terk edilme kaygısı, öz saygı ve kendini suçlama konularında zorluk çekme olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Thayer ve Zimmerman, 2003).

“Boşanma, kadın ve erkeği, evli olmaya bireysel statülerini kaldırarak onları “boşanmış” olarak adlandırılan yeni bir statüye sokmaktadır. Bu tamamlanmış, bitirilmiş, sonlanmış, evlilikten olan çocuk için de artık yeni kavram “ boşanmış aile çocuğu” olarak tanımlanmaktadır” (Özdemir ve ark., 2001).

Yapılan araştırmalar sonucunda, boşanmanın çocuklar üzerinde yarattığı etkilerin, yaşı, cinsiyeti, sosyal çevresi ve destek mekanizmalarına bağlı olarak farklılıklar gösterebileceği sonucu ortaya çıkmıştır (Ş. Özen, 1998).

Boşanmanın, sosyal ve duygusal etkilerinin yanında davranışsal sonuçlara da yol açtığı bilinmektedir. Boşanmış aile çocuklarına gerekli destek sağlanmadığında, geç sosyalleşme, öfke, kurallara karşı gelme gibi tepkiler geliştirdikleri, depresyon, endişe, güvensizlik, okula uyum sağlamada güçlük, belik algısında zayıflama ve özgüven eksikliği gibi sorunlar yaşadıkları bilinmektedir (Meriç, 2007).

Boşanma, yetişkinler için olduğu gibi çocuklar için de duygusal olarak zor bir süreçtir. Tüm çocuklar, anne ve babalarının ayrılmasından ve ailenin dağılmasından korku duyarlar. Bu duruma karşı çocukların sıklıkla gösterdiği tepki üzüntü duymaktır (Benedik ve Brown, 1997).

Çocukların, boşanma süreci sonrasında anne ve babalarının tekrar bir araya gelmeleri yönünde bir beklenti içine girebilirler ve bu genellikle bu ümitleri gerçekleşmez. Çocukların bu beklentilerinin altında, gerçeği öğrenme isteği yatmaktadır. Bu nedenle, ebeveynlerin çocuklara gerekli açıklamaları yapmaları gerekmektedir (Lempp, s.14; akt: Fritsch, 1985).

Boşanmak isteyen ebeveynler, çocuklarının akıl ve ruh sağlığının bu süreç nedeniyle olumsuz yönde etkilenebileceğini düşünerek, daha dikkatli hareket etmelidirler. Aksi takdirde, ebeveynlerde

boşanmanın ve yeni bir yaşam düzeni kurmanın verdiği stresin yanı sıra yeni bir sorun daha eklenmiş olur (Çakmaklı, 1997).

Boşanma sonrasında, ebeveynler çeşitli güçlükler yaşıyor olsalar da çocuklarının gereksinimlerini karşılamalı ve çocukların bu kararla ilgileri olmadığını, çocuklarına olan sevginin asla tükenmeyeceğini hatırlatmaları gerekmektedir (Darchis ve Dercherf, 2008).

Ebeveynleri boşanma kararını çocuğa aynı anda ve kendini güvende hissedeceği bir ortamda söylemelidir. Çünkü bu konuşma sonunda, çocuk çeşitli duygusal tepkiler verebilir ve rahat edebileceği bir ortam olarak en uygun yer ev ortamıdır (Sevim, 2009).

Boşanma süreci sonunda, çocuğa duygularını rahatça ifade etme imkanı verilmezse sonraki dönemlerde depresyon, ayrılma bunaltısı, kişilik sorunları ve dikkat eksikliği görülebilir. Kriz dönemi sayılan bu dönemde ebeveynin çocuğun duygusal boşalımını sağlayacak çözümler bulması ve bu konuda çocuğa yardımcı olması gerekir (Öztürk, 2008). Ebeveynlerin, boşanmadan sonra çocukları için ilişkilerini sürdürmeleri ve bu ilişkinin boyutlarını iyi bir şekilde saptamaları gerekmektedir (Bulut, 1983).

Boşanma sonrasında, çocuğun velayetini alamayan ebeveyni düzenli ve tutarlı bir şekilde görmesine izin verilmeli ve çocuk bu konuda yüreklendirilmelidir. Ayrıca, ebeveynler çok önemli bir durum olmadıkça randevu günü ve saatlerine dikkat etmelidir (Uçar, 2009). Çocuk, randevu günlerini önceden bilmeli ve çocuğun bu süreçteki ihtiyaçları göz ardı edilmemelidir (Öztürk, 2009).

Günümüzde gittikçe artan boşanmalar sonucunda, çocukların yaşadıkları olumsuz etkileri azaltmak konusunda, ebeveynlere, sosyal çevreye, aile mahkemesi hakimlerine, eğitimci ve öğretmenlere önemli görevleri düşmektedir. Bu görevlerin yerine getirilmesinde öncelikli hedef çocuğu korumak ve bunu içtenlikle istemek olarak belirlenmeli ve bu yolda çaba göstermelidir (Akyüz, 1978).

Anne ve babası erken yaşlarda ayrılan çocuk yaşam tarzının değişmesi, yaşadığı evden ayrılma, beğenilmeyen bir semte taşınması, okulunu ve arkadaşlarını değiştirmek zorunluluğu, ebeveynlerinden birinin evden uzaklaşması, yakın geleceğini tahmin edememe ve sosyoekonomik problemler gibi birçok sosyal değişimler ile başa çıkmak zorunda kalır. Dolayısıyla anne babası boşanan çocuklar birden fazla zorluk ile karşılaşılırlar. Boşanmış aile çocukları boşanmamış aile çocukları ile karşılaştırıldığında daha düşük okul başarısı, davranışsal ve duygusal problemler gösterme, daha düşük benlik saygısı ve kendine güven ile sosyal ilişkilerde zorluk çekme konusunda daha çok risk altındadırlar. Çocuklukta tecrübe edilen zorlukların sayısı arttıkça gelecekte depresif bozuklukların, madde kullanımını bozukluklarının ve intihar girişimlerinin de oranı artmaktadır. Çocuk

ihtiyaç duyduğunda ebeveynlerini beraberce yakınında bulamamakta, hatta çoğu zaman babanın çocuğun hayatındaki yeri ve önemi azalabilmektedir.

Boşanmanın çocuklar üzerindeki negatif etkilerinin yanı sıra bazı pozitif etkileri de bulunmaktadır. Başarılı bir boşanma sonrası tek ebeveynli veya yeniden oluşturulmuş bir aile hem ebeveynlerin hem de çocukların yaşam kalitesini arttırabilir. Çatışma bittiyse çocuğun bir veya iki ebeveyni ile daha iyi ilişkileri başlayabilir veya bazı çocuklar sorunlu ebeveyni ile daha az temasa geçebilir. Aile ortamındaki istikrar ve o ortamda çatışan ebeveynlerin olmaması çocuğun uzun vadedeki iyilik halini olumlu yönde etkileyebilir.

0-18 Yaş Arasındaki Bireylerin Boşanmaya Bağlı Görülen Tepkiler

Bebeklik dönemi

Ebeveynlerin ruh haline göre iştah kaybı, mide rahatsızlığı, anne yoksunluğunun etkileri, huzursuzluk artışı, yeme, uyuma ve boşaltım sorunları, bağlanma sürecinde bozulma

Oyun çocukluğu dönemi (1-3 yaş)

Yalnız bırakılma, terkedilme ve unutulma korkusu, tanıdık oyuncaklarını arama, sinirli ve uyumsuz davranışlar, ağlama nöbetleri, boşanma için kendini suçlama, huzursuzlukta artış, sızlanma, sinir krizleri, regresif davranışlar (örn; başparmağı emme, boşaltım kontrolünün kaybıgibi.), ayrılık anksiyetesi

Okul öncesi dönem (3-5 yaş)

Terkedilme korkusu yaşama, boşanma için kendini suçlama, kendine güvende azalma, insan ilişkileri ile ilgili kafa karışıklığı yaşama, başkalarıyla ilişkilerinde (örn; kardeşler, ebeveynler) daha agresif davranma, boşanmayı anlamak için fantezi kurma

Erken okul çağı (5-6 yaş)

Kayıp, reddedilme, suçluluk ve sadakat karmaşası gibi duygular yaşama, cezalandırılması gerektiğini düşünme, kaza yapmaya eğilim, depresyon yaşama, iştah kaybı, uyku bozuklukları (örn;kâbus görebilir) yaşama, bazı hislerini sözlere dökme ve boşanma ile ilgili bazı değişimleri anlayabilme, anksiyete ve agresyonda artış

İlk okul çağı dönemi (6-8 yaş)

Kayıp duyguları yaşama, derin üzüntü, depresyon, korku ve güvensizlik duyguları yaşama, terk edilme ve reddedilme duyguları taşıma, panik tepkileri, gelecek korkusu yaşama, ebeveynlere kızgınlığını göstermede zorlanma, ebeveynlerin barışmasını çok isteme, daha az oynama ve dış mekân aktivitelerinden daha az zevk alma, okul başarısında düşme, akran ilişkilerinde değişme, sık ağlama, iştah kaybı, uyku bozuklukları, günlük rutin davranışlarında bozulma, unutkanlık

Orta okul çağı dönemi (9-12 yaş)

Öfke duygularını gösterebilme, bir veya her iki ebeveynine çok kızma, sadakat duygularında bölünme yaşama, boşanma nedeniyle kendini suçlama, üzüntü, utanç, rahatsızlık hissetme, kayıp duygusu yaşama, yalnızlık, ebeveynlerin biri veya ikisinin iyiliği konusunda endişe duyma, reddedilme, terkedilme duyguları yaşama ve geleceği için endişe duyma, destek görmediği duygusunu yaşama, daha az bakım alıyor ve korunuyor gibi hissetme, okul performansında düşme, dışa yönelim veya içe yönelim türü davranış problemleri gösterme, ebeveynlerinin tekrar birleşeceğini umma, yaşam standardında düşüş yaşama, yalan söyleme ve hırsızlık gibi davranış problemleri gösterme, suç işleme riskinde artma, istismar edilme riskinde artma, boşanmayı daha gerçekçi anlama, intikam alma isteği, akran ilişkilerinin değişmesi, katı tavırlar gösterme

Ergenlik dönemi (12-18 yaş)

Öfke, üzüntü, yalnızlık, güçsüzlük, utanç, suçluluk, anksiyete, depresyon ve hayal kırıklığı gibi duygular yaşama, giden ebeveynin kendini terk ettiğinin düşünme, isyankâr davranışlar gösterme, ebeveynlerinin çatışmasından kendini ayrı tutabilme Ağır kayıp duygusu yaşama (ailenin kaybı, çocukluğunun kaybı) Kendisi, ebeveynleri ve kardeşleri hakkında endişelenme Aile ve arkadaşlarından uzaklaşma , cinsel kimlikte bozulma

Bireyin psikolojik gelişimi üzerinde çok önemli bir dönem olan çocukluk ve bu dönemdeki ebeveyn-çocuk ilişkileri, birçok kuram çerçevesinde gerek klinisyen gerekse araştırmacılar tarafından incelenmektedir. Her çocuk için özellikle yaşamının ilk yıllarında anne-babasıyla olan ilişkisi çok önemlidir. Anne babanın boşanması ise, hiç kuşkusuz hem çocuklar hem de ebeveynler için oldukça zor ve stresli bir süreçtir. Çocuk açısından düşünülecek olursa, o güne kadar en fazla bağlı olduğu iki kişiye yani anne ve babasına, bundan sonra eşit olarak ulaşamayacak ve dünyası bir anlamda bölünecektir.

Boşanma eşlerin ilişkisinde ortaya çıkan değişikliklerin yanı sıra, boşanan çiftin ebeveyn olarak rolleri açısından da oldukça önemlidir. Ebeveynler açısından boşanmayı inceleyecek olursak, boşanma ile birlikte yeni bir yaşam kurma, hem eski eşle hem de çocuklarıyla yeni ilişki biçimleri geliştirme; ayrıca, boşanan anne açısından ortaya çıkan maddi zorluklar, sosyal ilişkilerde değişiklikler gibi aşılması gereken sorunlar gündeme gelmektedir.

Boşanma hakkındaki birçok araştırmada, hem ebeveynlerin hem de çocukların boşanma sonrasında yaşadıkları zorluklar ve ortaya çıkan sorunlar üzerinde durulmaktadır. Boşanma sonrasında, çocuğun her iki ebeveyniyle de ilişkisi eskisine göre farklılaşacaktır. Boşanma sonrasında çocuk artık sadece tek bir ebeveyniyle ki genellikle bu ebeveyn anne olmaktadır, aynı evde yaşayacaktır. Bu nedenle, boşanma sonrasında evden ayrılan baba ile çocuğun ilişkisinde önemli değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Boşanma sonrasında, çocuğun gerek birlikte yaşadığı gerekse evden ayrılan ebeveyniyle görüşme sıklığı, anne ve babanın çocukla ilgili sorumlulukları ve çocukla ilgili işlerin yerine getirilmesi gibi birçok alanda büyük değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle hem anne hem de babanın boşanma sonrasında çocuklarıyla ilişkilerini sürdürürken yeni duruma uyum sağlamaları ve çocuklarıyla ilişkilerini yeniden yapılandırmaları gerekmektedir. Ancak bu dönemde anne ve baba da kendi açılarından zor bir dönem yaşama-akta ve kendi sorunlarıyla başa çıkmaya çalışmaktadır.

Boşanan anne-babaların en büyük zorluklarından birisi, kendileri zor bir dönemden geçerken ve yeni bir duruma uyum yapmaya çalışırken çocuklarına daha fazla ilgi göstermek ve tutarlı olmak zorunda kalmalarıdır. Hem anne hem de babanın çocuklarının okuldaki ya da okul dışındaki etkinliklerine sık ve düzenli katılması çok önemlidir. Ayrıca, çocuğun bir ebeveyninin evinden diğerine gittiğinde kendisi için özel bir mekân, oyun arkadaşları gibi uygun koşulları bulması gerekmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından, boşanma sonrasında anne-babanın birbirlerine ne kadar mesafede yaşadıklarının, çocuk üzerindeki etkilerinin bile çalışıldığı görülmektedir.

Anne-Baba Çatışmasının Çocuk Üzerindeki Etkileri:

Boşanmış çiftlerin büyük bir bölümünün, evliliklerinde ciddi ve sürekli çatışma yaşadıkları; bazı çiftlerin ise, hemen hemen her şey üzerine tartışabildikleri belirtilmektedir. Bu tartışmaların bazılarının ciddi olduğu; bazılarının ise, çok küçük şeyler için olabildiği söylenmektedir. Ekonomik sorunlar, eşlerin kişilik özellikleri, iletişimsizlik, eşlerden birinin eşi tarafından sevilmediğini hissetmesi, maddi konular, çocuklar, aile yaşantısı ve ailedeki roller üzerinde en yoğun tartışılan konular arasında yer almaktadır. Eğer çiftlerin çatışmayı çözme yetenekleri yoksa çatışmaların en sonunda boşanmaya yol açabildiği belirtilmektedir.

Boşanan çiftlerin yaklaşık üçte ikisinin çocukları olduğundan boşanmanın bir sürecine, ebeveyn boşanması adı verilmektedir. Anne ve babanın boşanmaya karar vermelerinin öncesinde ve boşanma sürecinde çocuğu etkileyen en önemli konulardan birisi de anne ve babası arasında yaşanan çatışmalardır. Eşler özellikle boşanma kararı almadan hemen önceki süreçte oldukça fazla çatışma yaşamaktadırlar. Bu çatışmalı ev ortamı da, kuşkusuz çocuk üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. Çocukların velayeti, ziyaret kuralları, her iki ebeveynin çocuk üzerinde üstlenmesi gereken sorumluluklar gibi kararların verildiği bu süreç, oldukça stresli olabilmektedir. Hatta bu süreçte ebeveynlerin çocuklarını birbirlerine karşı silah olarak kullanması ya da çocuklarını kendi aralarındaki çatışmadan uzak tutamamaları nedeniyle bu sürecin boşanmanın en trajik kısmı olabileceği belirtilmektedir.

Boşanma Sonrasında Çocuk Açısından Ortaya Çıkan Değişiklikler

Boşanma sonrasında çocuk açısından ortaya çıkan ilk değişiklik, bundan sonra hem anne hem de babası ile aynı evi paylaşamayacağıdır. Boşanma sonrasında sadece tek bir ebeveyni ile aynı evde yaşayacak hatta birçok durumda yaşadığı ev, okulu, yaşadığı ortam değişecektir. Velayeti alan ebeveynlerin yani genellikle annelerin ise, psikolojik, maddi, sosyal vb. birçok alanda zorluklar yaşaması nedeniyle çocuklarına kısıtlı zaman ve enerji harcayabildikleri belirtilmektedir.

Ülkemizde boşanma sonrasında anne ve çocukların psikolojik uyum düzeylerinin incelenmesi amacıyla, evli ve boşanmış ailelerden gelen anneler ve çocukları karşılaştırılmıştır. Boşanmış annelerin evli annelere göre, çocukları tarafından daha fazla kontrol edici olarak algılandıkları bulunmuştur. Babalar, boşanmayla birlikte çocuklarının yaşamlarından uzaklaşmakta ve bu durumda anneler, çocuğun günlük yaşamındaki tek “sorumlu” ebeveyn durumuna düşerek kendilerini çoğu zaman çocuğun “hem annesi hem de babası” olma durumunda hissetmektedir.

Boşanmış çiftlerin çocukları, babalarını daha az sıcak ve daha ihmalkâr olarak algılamakta; ayrıca, babaları tarafından daha az sevildiklerini ve istendiklerini düşünmektedir. Çocukların

algılarına göre, boşanma annelerde bir değişikliğe yol açmazken, babaların daha az kabul edici olmasına yol açmaktadır. Çocuklar üzerindeki azalan baba kontrolünün telafisi amacıyla, boşanmış annelerin çocukları üzerindeki kontrolünün artmış olabileceği şeklinde gözlemlenmiştir. Çocukların algılarındaki bu önemli farklılığın nedeni, boşanma sonrasında babaların evden uzaklaşması olabilir. Her şeyden önce, çocuk kaçınılmaz olarak mekânı ve zamanı artık babasıyla eskiden olduğu gibi paylaşamamaktadır. Boşanma sonrasında baba, eskisine göre çok daha zor ulaşılabilir bir duruma gelmektedir.

Anne-babadan birini bile kaybetmek çocukta doğal olarak endişe ve kaygıya yol açacak ve bu durumdaki çocuk, bu kaybı muhtemelen evde kendisiyle birlikte olan ebeveyne daha fazla sarılarak, onunla eskisine göre daha bağımlı bir ilişki kurarak gidermeye çalışacaktır. Boşanmanın ardından ebeveynlerden birinin evden ayrılması, boşanmanın yaşamına ne gibi olumsuzluklar getirebileceğini bilemeyen çocukta endişe ve kaygıya yol açabilir. Babaların ailenin ihtiyaçlarını sağlayan, zorluklar ve sorunlarla baş eden, aileyi tehditlere karşı koruyan ve kollayan rolü göz önüne alınacak olursa, babanın evden gidişi çocuğun zihninde babanın kaybı, babanın kaybı ise varoluş açısından son derece kritik olan güvenli aile ortamının kaybı olarak yorumlanabilir. Birçok evlilikte ailenin maddi gelirinin büyük bir kısmı baba tarafından sağlanmaktadır. Boşanma sonrasında babanın sağladığı maddi desteğin azalması, hatta çoğu zaman tamamen ortadan kalkmasıyla birlikte, annenin gelirinde büyük bir azalma görülmektedir. Bu durumda çocuğun bakımını da üstlenmiş olan anne, duygusal sorunların yanı sıra, ciddi maddi sorunlarla da karşılaşmaktadır. Boşanma sonrasında maddi ve manevi birçok sorunla karşılaşan anne, tüm bu sorunlarla baş etmekte zorlanacak ve annenin yaşadığı zorlukları yakından izleyen, hatta bu zorluklarla kendisi de baş etmek zorunda kalan çocuk da, kendisini yetersiz hissedebilecektir. Boşanmış ailelerdeki çocukların, kendilerini evli ailelerdeki çocuklara göre, daha yetersiz hissetmelerine yol açan içsel nedenler de vardır. Ne var ki, çocuk güçlü babasının yerini alabilmekten çok uzak ve babayla karşılaştırıldığında yetersiz biridir. Babanın evden gitmesiyle birlikte, çocuk bu yetersizliğiyle çok daha fazla yüz yüze kalır. Bu durumda boşanmış ailelerdeki çocukların kendilerini evli ailelerdeki çocuklara göre daha “yetersiz” hissetmeleri doğaldır.

Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Kısa Süreli Etkileri

Boşanma ile ilgili araştırmalarda boşanma sonrasındaki ilk iki yılın kritik olduğu vurgulanmaktadır. Boşanmanın çocuk üzerindeki kısa süreli etkilerinin incelendiği bir çalışmada, boşanmanın hemen ardından çocuk için genellikle olumsuz bir süreç yaşandığı; ancak boşanma sonrasındaki 6 ile 12 ay arasında birçok çocukta bu olumsuz etkilerin azaldığı ve çocukların boşanma-ya uyum sağlayabildikleri belirtilmektedir. Boşanmanın çocuk üzerindeki kısa süreli etkileri içinde en fazla görülen olumsuzlukların, depresif duygu durum ve içe çekilme olduğu

bildirilmiştir. Bir başka araştırmada, anne ve baba-sının boşanmasının üstünden 2 yıl geçmiş olan çocukların, boşanmayla başa çıkma süreçleri incelemiştir. Bu araştırmanın sonucunda, boşanmanın ardından çocuklarda en yoğun görülen sorunların, sinirlilik, sorunlarla başa çıkamama ve dürtüsellik olduğu bulunmuştur.

Üzerinde durulan bir başka konu ise, çocuğun boşanmaya uyumunda velayetin önemidir. Boşanma süreci ve boşanmanın hemen ardından anne ve babanın velayet konusunda anlaşma sağlaması ya da bu konudaki anlaşmazlıklarının, çocuğun boşanma sürecine uyumunu etkilediği belirtilmektedir. Özellikle velayet konusundaki anlaşmazlıklar, çocukların boşanma sürecine uyumunu olumsuz etkilemektedir. Bazı ülkelerin kanunlarının izin verdiği, anne ve babanın velayeti paylaşması durumunda ise, ebeveynler arasında çatışmanın az olduğu ya da hiç olmadığı görülmektedir. Bu durumun da, çocuğun boşanma sürecine uyumunu artırıcı bir etkisi olduğu öne sürülmektedir.

Bir başka çalışmada ise, boşanmanın hemen ardından çocuğun ilk yaşadığı duygunun şok ve mutsuzluk olduğu; ayrıca yalnızlık, ebeveynlere öfke ve şaşkınlık duygularının da çok sık görüldüğü bulunmuştur. Boşanmanın ardından çoğu çocuk için büyümenin zor olduğu söylenmektedir. Çünkü çocuk, boşanmanın hemen ardından maddi, sosyal çevre, okul, arkadaşlar gibi birçok alanda radikal değişiklikler yaşamaktadır. Bu nedenle birçok araştırmada boşanmanın kısa süreli etkilerinin çocuk üzerinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkardıkları belirtilmektedir.

Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Uzun Süreli Etkileri

Boşanmanın çocuk üzerindeki uzun süreli etkilerinden bahsedilirken kastedilen genellikle, boşanmanın üzerinden iki yıldan daha fazla sürenin geçmesidir. Boşanmanın çocuk üzerindeki uzun süreli etkileri açısından çok çelişkili bulgular ve görüş ayrılıkları vardır. Bazı araştırmacılar uzun sürede boşanmış ailelerin çocuklarının boşanmanın olumsuz sonuçlarının üstesinden gelerek psikolojik uyum açısından evli ailelerin çocukları ile aralarında bir fark olmadığını belirtmektedirler. Diğerlerinde ise, boşanmanın ardından çocukların çok daha uzun süre boşanmanın olumsuz etkilerini yaşadıkları belirtilmiştir.

Diğer çalışmalarda, çocukluk dönemlerinde anne ve babası boşanmış bireylerin, kendi yetişkinlik yaşantılarında, hatta kendi evliliklerinde bile uyum güçlükleri yaşayabildiklerine dair bulguları olduğu görülmektedir. Çocukluğunda ebeveynleri boşanan yetişkinlerin, boşanmayanlara göre psikolojik uyumlarının daha az, sosyoekonomik durumlarının daha düşük olduğu; ayrıca kendi evliliklerinde de daha fazla sorun yaşadıkları belirtilmiştir.

Boşanma sonrasında maddi sorunlar yaşayan anneler çocuklarına, evli ailelerdeki çocuklara göre daha olumsuz eğitim koşulları sunabilmektedir. Eğitim koşullarının olumsuzluğu da, boşanmanın uzun süreli etkisi olarak çocuklara yansımaktadır. Ayrıca, boşanma sonrasında çocukların genellikle anneleriyle birlikte yaşamaları nedeniyle, boşanma sonrasında anne ile çocuk ilişkisi oldukça kritiktir. Boşanma sonrasında, annenin sıcak, ilgili ve kabul edici olmasının ise, çocuğu boşanmanın olumsuz etkilerine karşı koruyabileceği belirtilmektedir.

Boşanmaya Çocuğun Uyumunu İnceleyen Farklı Bakış Açıları

1. Velayeti Alan Ebeveynin Uyumunu Hakkındaki Bakış Açısı

Bu bakış açısı, velayeti alan ebeveynin (genellikle anne) psikolojik uyumuna odaklanmaktadır. Velayeti almış olan, yani çocukla aynı evde yaşayan ebeveynin, çocuğunu desteklemesinin ve uygun bir şekilde kontrol etmesinin, çocuğun gelişimi ve iyiliği için önemli olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, boşanmanın neden olduğu stresin de, ebeveynin çocuk yetiştirme kalitesini etkilediği ve çocuk için olumsuz sonuçları olduğu üzerinde durulmaktadır.

Boşanma sonrası çocuklarıyla birlikte yaşayan yalnız annelerin, evlilere göre daha az sosyal destekleri olduğu ve bu annelerin daha fazla kronik gerginlik yaşadıkları bulunmuştur. Aynı zamanda, boşanmış annelerin çocuklarıyla daha az ilgilendikleri, çocuklarını daha fazla cezalandırdıkları ve uyguladıkları disiplin yöntemlerinin daha sert olduğu belirtilmektedir.

Her iki ebeveynin davranışlarının ve uyumunun çocuk üzerinde etkili olduğu bilinmesine rağmen; bu bakış açısı velayeti alan ebeveyn üzerinde odaklanmaktadır. Bunun nedeni, çocuk yetiştirmede asıl görevin çocukla birlikte yaşayan ebeveyne düşmesidir. Boşanma sonrasında velayeti alan ebeveynin psikolojik uyumu, çocuğun iyilik halini olumlu etkilemektedir. Benzer şekilde, çocuk ile velayeti alan ebeveynin ilişki kalitesi de, çocuğun psikolojik uyumu üzerinde etkilidir. Ayrıca çocuğun davranış sorunları, velayeti alan ebeveynin çocuk yetiştirme tutumundan ve ebeveynin psikolojik uyumundan etkilenmektedir. Psikolojik açıdan uyum bozukluğu olan ebeveynlerin boşanma riskinin fazla olduğu öne sürülmektedir. Ancak, birçok boşanan birey boşanma nedeni olarak, eşlerinin kişilik problemlerini, alkol ya da ilaç kullanımını ve fiziksel şiddet gibi sorunları göstermektedir. Ayrıca, psikolojik sorunların ve davranım bozukluklarının ebeveynden çocuğa ya genetik ya da sosyalizasyon yoluyla geçtiği belirtilmektedir.

2. Velayeti Almayan Ebeveynin Uyumu Hakkındaki Bakış Açısı

Boşanma sonrasında çocuk genellikle, velayeti alan ebeveyni ile yaşamaya başlamakta ve velayeti almayan ebeveyn farklı bir eve taşınmaktadır. Bu nedenle, velayeti almayan ebeveyn ile çocuğun ilişki düzeyinin çocuğun iyilik

Boşanma sonrasında velayeti almayan ebeveyn ile çocuğun görüşmemesinin, ebeveynler arasındaki çatışmaya bağlı olduğu söylenmektedir. Eğer eski eşler arasında boşanma sonrasında da, düşmanlık sürüyorsa bu çocuğa da yansımaktadır. Bu durumu en iyi açıklayan görüş ise, eğer eski eşler arasında çatışma azsa bu durumda, velayeti almayan ebeveyn ile çocuğun görüşmesinin çocuğa olumlu etkisi olduğudur. Bu görüşe göre, bunun tam tersine eski eşler arasında çatışmanın fazla olduğu ailelerde, velayeti almayan ebeveyn ile çocuğun görüşmesinin çocuk için olumsuz sonuçları olmaktadır. Ayrıca görüşmenin etkililiği, velayeti almayan ebeveynin psikolojik uyumuna ve çocuk yetiştirme tutumuna bağlı olduğu da belirtilmektedir.

3. Ebeveynler Arasındaki Çatışmaya Dair Bakış Açısı

Mutsuz bir ev ortamının, eşler arasındaki evlilik uyumsuzluğunun göstergesi olduğu; ayrıca, evlilik çatışmasının çocuğun psikolojik uyumunu olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Bu tip evlilik çatışması olan ailelerde, boşanma sonrasında da genellikle ebeveynler arasındaki çatışmanın sürdüğü; bu durumun da, çocuğu birçok açıdan etkilediği vurgulanmaktadır.

Tüm bu bulgular ışığında, ebeveynler arasındaki çatışmanın, boşanma öncesi ve sonrasında çocuğun psikolojik uyumunu olumsuz etkilediği söylenebilir. Ancak bu bakış açısı çerçevesinde yapılan araştırmalarda, boşanma sonrasında tek ebeveyniyle yaşayan çocukların, evli ve aralarında çok fazla çatışma olan ebeveynleriyle yaşayan çocuklara göre psikolojik uyumlarının, daha iyi olduğu bulunmuştur. Diğer taraftan, boşanma sonrasında eski eşlerin çocuğa destek, velayet ve çocuğu ziyaret konularındaki kronik gerginliklerinin çocuğun iyilik halini olumsuz etkilediği de belirtilmektedir.

4. Üvey Anne-Baba

Üvey anne ya da babanın olduğu aile, daha önce var olan tam aile yapısının parçalanması sonucu oluşmuş bir aile türüdür. Ancak oluştuktan sonra çocuklarla üvey ebeveyn arasında çıkan sağlıklı/çatışmalı ilişkiler ailenin yeniden dağılmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda, ya çocukların aileden kopmaları ya da üvey ebeveynin çocuklara yönelik takındığı olumsuz tutum ve tavırlardan dolayı çocukların öz anne ya da öz babasının ayrılma/boşanma yoluna gitmesi söz konusu

olabilmektedir. Bu ise, parçalanma sonucu oluşan ailenin yeniden dağılmasına ve özellikle çocukların çeşitli psikososyal sorunlarla karşılaşmalarına zemin hazırlamaktadır.

5. Ailenin Parçalanma ile Çocuğun Suça Karışma İlişkisi

Aile, varlığı insanla beraber başlayan, dolayısıyla, tarihi onun tarihi kadar eski olan bir kurumdur. İnsanoğlunun binlerce yıllık tarihi boyunca yapı ve işlevleri bakımından bazı değişiklikler geçirse de, günümüze kadar sosyal hayatın içindeki önemini korumayı sürdürmüştür. İnsanoğlunun hayatı boyunca, deyim yerindeyse ‘seçme şansının olmadığı’ birkaç unsurdan biri olan bu yapı, aynı zamanda onun tüm etkinlik alanlarını yönlendirme/etkileme gücüne de sahip olmuştur. İnsan hayatında böylesi bir konuma sahip olan bu birimin, bütünlüğünün bozulması ya da parçalanması halinde ise telafisi mümkün olmayan sorunlara neden olacağı açıktır. Bu sorunlardan en önemlisi kuşkusuz suçlu davranışlardır.

Boşanma, genelde çocuğun ebeveynlerden birinin yanında kalması bazen de her iki ebeveynin onu kabul etmemesi sonucu bir yakını ya da bir kurum tarafından koruma altına alınmasıyla sonuçlanan bir durumdur. Bu da kuşkusuz çocuğun ebeveynlerinden birisinin ya da her ikisinin ilgi ve şefkatinden yoksun büyümesine, ihmal edilmesine ve belirli bir disiplin sürecinden uzak kalmasına yol açmaktadır. Ancak bazen kimi çocuklar yakınlarının veya kurumların da korumasından uzak kalabilmektedirler. Bu gibi durumlar ise, genelde onların suçlu ortamlara girmelerine ya da suçlu edimleri sergileyen biri olmalarına yol açmaktadır.

Aşağıda iki farklı çocuğa ait olan konuşmalar söz konusu durumu bir nebze açıklamaktadır;

“Annemi babamı hiç tanımadım. Sokakta büyüdüm. Sokaktakilerden uyuşturucuya alıştım. Uyuşturucu alıp verirken bar kapısında beni sıkıştırıp cep telefonumu, paramı aldılar bir gece. Yediremedim. Gittim verin dedim. 5 kişilerdi. Üzerime geldiler. Kelebek vardı bende. Yaraladım, öldü. Buraya düştük...”

“Annem de evlendi babam da evlendi tekrar. Evlerine gidemiyorum. Gençlik parkında kulübede yatıyordum buraya gelmeden önce... Şu maddeyi bıraksam, hırsızlığı falan hepsini bırakırım. Buradan çıktığımda Amatem’e alsalar 1 sene kalsam. Orası en iyisi... Bir aldılar serum takip yolladılar. Biraz daha kalsam bırakırdım. Okuma yazmayı burada öğreniyorum. Bize yılbaşı hediyesi dağıttılar. 4-5 sayfasını okudum. Çok güzel. Kitap yapmışlar bizim için. Aslında ben bir şey istemem. Para vermesinler, elbisem olmasın, sigaram olmasın tek ki annem gelsin bir yüzünü göreyim.”

Boşanma Kararı Alan Anne ve Babaya Öneriler

Çocuğa Söylemek

Boşanma kararı alan anne ve baba, gerektiğinde mutlaka bir uzmana danışmalıdırlar. Aşağıda belirtilen önerilerde bir uzmana danışılması hem ebeveynler hem de çocuk için daha sağlıklı iletişimi sağlayacaktır.

Boşanma kararı eşler arasında kesin olarak kararlaştırılmadan çocukla paylaşılmamalıdır. Kesin olmayan bir kararın paylaşılması çocuğun kafasında belirsizlik oluşmasına sebep olacaktır. Sık sık ayrılıp barışan çiftler, çocuğun, anne babasının ayrılmayacağına dair umut etmesine ve ardından hayal kırıklığı yaşamasına sebep olacaktır.

Ebeveynler çocuklarına boşanma kararlarını söyleme konusunda ikilem yaşayabilirler. Birçok ebeveyn okul öncesi çağıdaki çocukları ile boşanmayı ve gelecekteki yaşamlarında meydana gelebilecek değişim konusunda konuşmayı atlayabilirler. Çocuklar bu konuya hazırlanmadıkları zaman aynı evde yaşamaya devam etseler bile evden ayrılan ebeveynlerinin gidişi konusunda kafa karışıklığı yaşayabilirler. Çocuk bu durumda kendini doğrunun söylenmesinden daha zor başa çıkılan belirsiz ve rahatsız bir konumda hisseder. Mümkünse boşanma ile ilgili ilk açıklama ebeveyn ve çocukların hepsini kapsayan önceden planlanmış bir aile toplantısında anne ve babası tarafından birlikte yapılmalıdır. Buna her bir çocukla tek tek konuşarak devam edilmelidir. Bu konuşmalar için gerekli zaman ayrılmalı ve bu konuşmalar bir tartışmadan sonra değil sakin bir zamanda yapılmalıdır.

Konuşmalar sırasında çocuklarına sarılan veya dokunan ebeveynler sıcaklık ve güven duygusu oluştururlar. Eğer ebeveynlerden biri evden ayrılmışsa toplantıya katılmak için gelmelidir. Eğer gelmeyi kabul etmiyorsa o olmadan da toplantı en az bir saatlik zaman ayrılarak mutlaka yapılmalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ortak bir dil kullanarak, suçlama içermeden bunu çocuğa anlatmaktır. Böylece çocuğun farklı iki hikâyeye duyması ve kafasının karışması engellenecektir. Açıklamalar dolaysız, dürüst, açık ve çocukların gelişim düzeylerine uygun ifadeler seçilerek tarafsız olarak yapılmalıdır. Yapılan açıklamaların içeriğinde çocukların yaşı uygunsa boşanmanın nedeni ve boşanmanın çocukların suçu olmadığı bilgisi de yer almalıdır.

Boşanma kararı, çocuğun yaşına uygun olarak onun anlayabileceği cümlelerle, tutarlı, kısa, net ve açık bir dille anlatılmalıdır. Boşanmadan sonra yaşamında ne gibi değişiklikler olacağı, kimin yanında kalacağı, ne zaman ve hangi zaman aralıklarında diğer ebeveyni ile görüşeceği, yaşamının nasıl bir düzende devam edeceği bilgisi çocuk ile paylaşılmalıdır ki çocuğun kafasında oluşabilecek korku ve kaygıların ya da kötü senaryolarının önü kesilebilsin. Kısıtlı bir zaman dilimi yerine,

çocuğun sorularının da olabileceği düşünülerek uygun bir zaman aralığı belirlenerek, yetişkinleri ilgilendiren detaylara girmeden çocuğun soruları cevaplandırılmalıdır. Bu karar ev ortamında konuşulmalı, yolda yürürken, arabada giderken ya da kafe, restoran ve alışveriş merkezleri gibi kalabalık ortamlarda yapılmamalıdır. Çocuğun kendini güvende ve rahat hissettiği bir ortam olması, duygularını rahatlıkla yaşamasına izin verir.

Çocuklara gelişim düzeylerine uygun olarak, boşanma ve boşanmanın nedenleri açıklanmalıdır. Açıklamayı anne ve baba birlikte aynı zamanda yapmalıdır.

Ebeveynler çocuklarına boşanmanın onların suçu olmadığı konusunda güvence vermelidir. Bu ifade gerekirse çok sık tekrarlanmalıdır.

Hangi ebeveyn evden ayrılacaksa çocuklara önceden haber verilmelidir.

Çocuklara boşanmadan sonraki aile düzeni hakkında bilgi verilmelidir (örn; kim kiminle yaşayacak, nerede yaşayacak) ve ziyaret konusu açık ve dürüstçe konuşulmalıdır.

Ebeveynler çocuklarından yetişkin gibi olmalarını veya davranmalarını beklememelidirler.

Çocuklarla para veya ekonomik konular konuşulmamalıdır.

Ebeveynler çocuklarından taraf tutmalarını istememeli, hatta izin vermemelidir.

Ebeveynler çocukları duyabiliyorken eski eşi aşağılamamalıdır.

Ebeveynler çocuklarını asla aralarına sokmamalıdır.

Ebeveynler birlikte kuralları koymalı ve bu konuda tutarlı olmalıdır.

Çocuklar suçluluk ve başarısızlık duygusuna sahip olabilirler veya kötü davranışları için cezalandırıldıklarını düşünebilirler. Kendilerini öfkeli ve rahatsız hissedebilirler. Bu durumda duygularını cezalandırılma korkusu olmadan dışa vurmalarına izin verilmelidir. Ayrıca korku ve terkedilme hisleri de olacaktır. Hayatlarında tutarlılık ve düzene ihtiyaçları vardır. Nerede yaşayacaklarını ve onlara kimin bakacağını, kardeşleriyle birlikte olup olmayacaklarını ve yaşamak için yeterli para olup olmayacağını bilmek isterler. Çocuklar ayrıca doğum günü ve tatiller gibi özel günlerde ne olacağını, okul aktivitelerine iki ebeveynin de gelip gelmeyeceğini merak edebilirler.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2009). Boşanma Nedenleri Araştırması. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları. www.aile.gov.tr

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2010). Aile Sorunlarına Bölgesel Düzeyde Bakış. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları. www.aile.gov.tr

Akyüz, E. (1978). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 10 (1-2) .

Arıkan, Ç. (1996). Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Benedek, E. ve Brown, C. F. (1997). Boşanma Ve Çocuğunuz: Çocuğunuzun Boşanmanızla Baş Etmesine Nasıl Yardımcı Olursunuz?. (S. Katlan, Çev.). Ankara: HYB Yayıncılık.

Bulut, I. (1983). Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, 1(2-3), 79-109.

Cılga, İ. (2002). Aile Mahkemeleri Tasarısı Üzerine Bir Değerlendirme. Aile ve Toplum Dergisi, 2 (5), 51-60.

Clarke-Stewart, A., Brentano, C. (2006). Divorce Causes and Consequences. (1. Baskı). New Haven And London: Yale University Pres.

Çakır, B. (2011). Modernleşme Sürecinde Türkiye’de Evlilik Kurumunun İşleyişi ve Boşanma Eğilimlerinin Seyri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Fisher, H. E. (2004). Cinsel Aşkın Anatomisi.(M. Gaspıralı, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

Güvenç, B. (1996). İnsan ve Kültür. (7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Meriç, B. (2007). Boşanmış Ailelerdeki Ergenlerin Uyum Düzeylerini ve Sosyal Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Bir Grup Rehberliği Çalışmasının Sınanması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Oy, O. (2008). Boşanma (1. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Özgüven, İ. E. (2000). Evlilik ve Aile Terapisi (1. Baskı). Ankara: PDREM Yayınları.

Özkan, İ. ve Böke, Ö. (1994). Boşanma İle Sonlanan Evliliklerde Kadının Hedef Olduğu Saldırganlık. 13.02.2011, <http://www.aile.selcuk.edu.tr/text/makale1.htm>.

Öztürk, M. (2008). 99 Sayfada Boşanmış Ailelerde Çocuk (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları .

Sevim, J. (2009). Boşanma Meleği. (1. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Süleymanov, A. (2010) Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 199. 20.03.2011, <http://iudergi.com/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/142/142>

Şendil, G. ve Kızıldağ, Ö. (2005). Evlilik Çatışması ve Çocuk (1. Baskı). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Ünlü, S. (1993). Aile Yapısı ve İlişkileri. 12.10.2009, [http:// books.google.com](http://books.google.com).

Yavuzer, H. (2006). Yaygın Anne- Baba Tutumları. Ana- Baba Okulu (12. Baskı). içinde (115-133). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Nilgün Öngider - Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri

Leyla ERDIM, Ayşe ERGÜN - Boşanmanın Ebeveyn ve Çocuk Üzerindeki Etkileri

Sedat Karakuş - Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi Ve Okul Başarısına Yansımaları

Hasan DAM - Öğrencinin Okul Başarısında Aile Faktörü

Müjdat AVCI - Yazgının Yokluğunda Suçun Varlığı Meselesi ya da Ailenin Parçalanmasının Suçla İlişkisi

Sevda Öztürk - Anne-Babası Boşanmış 9–13 Yaşlarındaki Çocuklar İle Aynı Yas Grubundaki Anne babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi

Özgül Aktaş – Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Karşılaşılan Güçlükler